

مرکز تحقیقات استراتژیک
معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی

گزارش

شماره ۳۱۵

مرداد ۱۳۹۶

عقیقه عابدی
مرکز تحقیقات استراتژیک

سیگنال‌های ضد روسی از آستانه

مقدمه

قزاقستان و روسیه شرکای نزدیکی در میان کشورهای بازمانده شوروی هستند، به نحوی که برخی حتی نوع روابط نزدیک آنها را به نوع روابط کشورهای متحد تشبیه می‌کنند. بنابراین وقتی مسکو مذاکرات سه جانبه روسیه-ایران و ترکیه درباره سوریه را به آستانه برد و از آن به عنوان مذاکرات آستانه یاد کرد، مشخص بود که این اقدام علاوه بر اهداف اصلی، یک هدف جنبی نیز دارد و آن اعطای اعتبار سیاسی به قزاقستان است که نه تنها در روند احیای روابط روسیه و ترکیه نقش مثبت ایفا کرده بود، بلکه در سال‌های اخیر نشان داده بود، می‌تواند شریک بزرگی برای روسیه در آسیای مرکزی باشد. چرا که قزاقستان ثروتمندترین کشور آسیای مرکزی محسوب می‌شود که ترتیبات منطقه‌ای روسیه با حضور این کشور قوت و جدیت بیشتری می‌گیرد. اما از چند ماه پیش نشانه‌هایی از اختلافات میان مسکو و آستانه ظهور کرد که به نظر می‌رسد می‌تواند ادامه مذاکرات سه جانبه در آستانه را تحت تاثیر قرار دهد.

مورد اخیر از این نشانه‌ها؛ رزمایش‌های صلح جویانه بین‌المللی "عقاب دشت - ۲۰۱۷" در قزاقستان با شرکت ناتو و اعضای جامعه مشترک‌المنافع است که به یکی از موضوعات دلخوری روس‌ها از آستانه و نگرانی درباره آسیای مرکزی تبدیل شده است.^۱ البته با توجه به تاریخ روابط منطقه‌ای پس از فروپاشی شوروی، می‌توان گفت رویکرد دوگانه کشورهای آسیای مرکزی به روسیه و غرب و تامین منافعشان از این رهگذر موضوع تازه نیست، اما با توجه به نزدیکی مناسبات روسیه و قزاقستان در سال‌های اخیر، سوال این است که چه عواملی موجب شیفت دوباره آستانه به رویکرد دوگانه و توسل به رابطه با غرب شده است.

این گزارش نظر به اهمیت نوع رویکرد قزاقستان در آسیای مرکزی و تاثیر آن بر نقش و جایگاه روسیه در منطقه و در کل روندهای منطقه‌ای تنظیم شده است.

1. http://www.ng.ru/politics/2017-08-09/1_7047_kazakhstan.html

واکنش روس‌ها نشان دهنده وجود عوامل اختلاف برانگیز دیگری است که نگرانی روس‌ها نسبت به رویکرد قزاقستان به ناتو را تشدید کرده است.

۲) نشانه دیگر به موضوع مخالفت قزاقستان با اعزام صلحبان به سوریه باز می‌گردد. گفتنی است پس از چند دور مذاکرات کاهش مناطق تنش در آستانه که روس‌ها امید زیادی به آن بسته بودند، مسکو پیشنهاد مشارکت نیروهای حافظ صلح قزاقستان در سوریه را مطرح کرد اما وزیر امور خارجه قزاقستان با لحن شدید امکان شرکت نیروهای حافظ صلح قزاقستان در عملیات سوریه را منتفی دانست و اعلام کرد قزاقستان با هیچ‌کسی در مورد امکان ارسال نیروهای نظامی به سوریه مذاکره نخواهد کرد.^۳ البته بررسی عوامل این مخالفت نشان می‌دهد همه آن منحصر به اختلاف در روابط روسیه و قزاقستان نیست و شاید این موضوع تنها یکی از عوامل باشد. در کل برای این مقاومت قزاقستان در برابر اعزام نیرو به سوریه دو دسته عوامل داخلی و خارجی را می‌توان ذکر کرد؛

عوامل داخلی: درباره منابع و دلایل داخلی مخالفت قزاقستان با حضور نیروهای این کشور به عنوان صلحبان در سوریه، موضوعات مختلفی مطرح می‌شود. منابع دولتی دلیل این مخالفت را لزوم حضور نیروهای قزاقستان در مناطق پرتنش این کشور ذکر کرده‌اند. اما کارشناسان به فشارهای داخلی از سوی افکار عمومی، پارلمان و رهبران مذهبی سنی قزاقستان نیز اشاره دارند. بر این اساس دولت قزاقستان به دو دلیل عمده داخلی از قرار گرفتن در

نشانه‌های سردی روابط

در دو ماه اخیر حداقل دو نشانه از امکان وجود کدورت و نارضایتی در روابط روسیه و قزاقستان مشاهده شده است که تحلیل آنها می‌تواند به شناخت عوامل مهم در این رابطه و روند منطقه‌ای در آسیای مرکزی کمک کند.

۱) جدیدترین نشانه از احتمال وجود اختلاف در رابطه روسیه و قزاقستان که بازتاب رسانه‌ای داشت، رزمایش عقاب دشت - ۲۰۱۷ با مشارکت ناتو در قزاقستان بود. اما این رزمایش یک جلوه عمومی دارد که به روابط میان ناتو و قزاقستان از سال ۱۹۹۲ و پیوستن این کشور به شورای همکاری یورو-آتلانتیک باز می‌گردد. از آن زمان تاکنون، همکاری‌هایی نسبتاً گسترده‌ای میان ناتو و قزاقستان وجود دارد؛ از جمله می‌توان به مواردی همچون رزمایش‌های سالانه به منظور بهبود آمادگی واحدهای حافظ صلح قزاقستان، در چارچوب برنامه مشارکت برای صلح^۲ (PfP) اشاره کرد. این برنامه یکی از مکانیزم‌های ناتو برای همکاری‌های امنیتی با بازماندگان بزرگ اتحاد جماهیر شوروی سابق به جز روسیه محسوب می‌شود. روس‌ها نیز در واکنش به برنامه‌های ناتو و غرب در جهت نفوذ به آسیای مرکزی و قفقاز، مکانیزم‌های مختلف سیاسی-امنیتی و اقتصادی از جمله سازمان شانگهای، پیمان امنیت دسته جمعی و اتحادیه اقتصادی اوراسیا را همزمان با ایجاد شبکه‌ای از روابط با کشورهای منطقه را طراحی کرده‌اند که همواره قزاقستان یکی از اعضای مهم آنها می‌باشد. به عبارت دیگر برگزاری رزمایش در قزاقستان برای روس‌ها موضوع جدید نیست، اما احتمالاً در این مقطع

3. <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/astana-syria-talks-show-kazakhstans-political-independence-from-moscow/>

2. Partnership for Peace

گسل های اصلی

نکته حائز اهمیتی که آدرس گسل جدید در روابط روسیه و قزاقستان را می‌دهد می‌توان در اظهارات اخیر نظربایف یافت، جایی که تحریم های آمریکا علیه روسیه را برای آستانه نگران کننده بر می‌شمارد.^۵ به نظر کارشناسان نیز تحریم های غرب علیه روسیه به کشورهای وابسته به ویژه بلاروس و قزاقستان آسیب وارد می‌کند. قزاقستان به اندازه بلاروس به روسیه وابسته نیست و صادرات آن به روسیه تنها ۷ درصد کل صادرات این کشور را تشکیل می‌دهد. مهمترین صادرات اصلی قزاقستان به روسیه شامل سنگ معدن حدود ۱,۵ میلیارد دلار، سوخت معدنی ۷۸۵ میلیون دلار و آهن و فولاد ۷۷۳ میلیون دلار است. اما قزاقستان در زمینه صادرات انرژی و مسایل مالی و بانکی به روسیه وابسته است. ۳۰ درصد صادرات انرژی قزاقستان از طریق روسیه انجام می‌شود و آستانه نگران است که تحریم‌ها علیه روسیه انتقال نفت این کشور از طریق خط لوله کنسرسیوم خزر^۶ را تحت تاثیر قرار دهد. ضمن اینکه کمپانی‌های نفتی آمریکایی که در قزاقستان فعالیت می‌کنند، تحت فشار قرار گیرند.^۷ بانک های روسی سبربانک و بانک VTB از سرمایه گذاران بزرگ در پروژه های عظیم صنعتی قزاقستان هستند و روسیه ۱۲,۶ درصد اعتبار بازار قزاقستان را تامین می‌کند. تنگ^۸ واحد پول قزاقستان نیز به طور مستقیم به روبل

برابر افکار عمومی خودداری می‌کند؛ اول اینکه با نشان دادن استقلال سیاست خارجی این کشور تمایلی به تکرار اعتراضات عمومی که یکبار به دلیل اصلاحات ارضی توافق شده با چین پیامدهای سیاسی زیادی داشته، ندارد. دوم اینکه قزاقستان در آستانه اصلاحات قانون اساسی و افزایش اختیارات نظربایف قرار دارد و دولت نیازمند جلب نظر عمومی است.

عوامل خارجی: در حالی که قزاقستان در زمان

حضور ناتو در افغانستان به این کشور نیرو اعزام کرده بود برخی کارشناسان مخالفت آستانه با اعزام نیرو به سوریه را یک نشانه دیگر از اختلافات فزاینده قزاقستان با روسیه درباره ماموریت‌های فرامرزی چه در سوریه و چه در قره باغ می‌دانند.^۴ اما در اینباره نیز دلایل پراکنده ای می‌توان ذکر کرد. از جمله اینکه مخالفت قزاقستان با حضور در منطقه مورد مناقشه جمهوری آذربایجان و ارمنستان احتمالاً به دلیل خودداری آستانه از قرارگرفتن در میان دو بازیگر دیگر یعنی ترکیه و روسیه بوده است. در همین حال این مخالفت درباره حضور نیروهای قزاق در سوریه نیز علاوه بر عوامل داخلی، به دلیل پرهیز از ورود به جنگ چندملیتی سوریه و گسترش دامنه تروریسم به قزاقستان است که جزو کشورهای مستعد در این زمینه است.

با بررسی این دلایل و عوامل مقطعی فاصله بین مسکو و آستانه، به نظر می‌رسد عوامل دیگری در پس این عوامل وجود دارد که آنها را تقویت می‌کند و بیشتر دوجانبه است.

5. https://www.interfax.kz/?lang=eng&int_id=21&news_id=26350

6. the Caspian Pipeline Consortium ("CPC")

7. <http://www.nasdaq.com/article/kazakhstan-allays-us-energy-firms-concerns-on-us-sanctions-cm829892>

8. Tenge

4. <https://www.rferl.org/a/qishloq-ovozi-csto-kazakhstan-russia-nazarbaev/28661553.html>

نگران آن هستند که این توافقیها زمینه رضایت قزاقستان برای ایجاد پایگاه دریایی آمریکا در دریای خزر را فراهم کند. برخی کارشناسان روسی نیز با تحلیل اینکه ایالات متحده قصد دارد به تدریج قزاقستان را از روسیه دور کند، بر نگرانی مسکو صحنه می گذارند.^{۱۲}

جمع بندی

واقعیت این است که یکی از مهمترین پیامدهای تضعیف اقتصادی روسیه به واسطه تحریم های پیوسته اتحادیه اروپا و آمریکا، کاهش اعتبار سیاسی مسکو در میان کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی خواهد بود که به کمک بین المللی نیازمند هستند. قزاقستان در میان کشورهای منطقه، نسبتا کشور ثروتمندی است اما مساله این است که آستانه به صدور انرژی وابسته است. در چنین شرایطی و با توجه به سیاست تمامیت خواه روسیه در زمینه صادرات انرژی و در حالی که بازیگران متعدد چون آمریکا، چین، اتحادیه اروپا، ترکیه و بازیگران مهم دیگر جهانی به قزاقستان توجه زیادی می کنند، احتمالا در اذهان سیاستمداران قزاقستان این سوال طرح می شود که چرا باید نقش پیرو برای سیاست های روسیه داشته باشند. ضمن اینکه در حدود دو دهه و نیم گذشته پس از فروپاشی شوروی نیز آستانه بارها اعلام کرده است از سیاست های جهت دار روسیه در زمینه همگرایی و فقدان احترام به حق حاکمیت قزاقستان ناراضی است. لازم به ذکر است قزاقستان در آسیای مرکزی بیش از هفت هزار کیلومتر مرز با روسیه دارد که طولانی ترین مرز

روسیه وابسته است و تضعیف روبل اثر مستقیم بر تنگ دارد و این یک رویداد اجتناب ناپذیر است. این در حالی است که در اوایل سال جاری نیز قزاقستان کاهش ۲۰ درصدی ارزش تنگ را تجربه کرده است.^۹ علاوه بر آن قزاقستان که عضو مجمع کشورهای عضو اوپک و غیر اوپک است، موافق فریز نفتی نیست و درخواست های مسکو از آستانه در اینباره را فشار بر قزاقستان در زمینه کنترل صادرات به اروپا تلقی می کند.^{۱۰}

اما اتهاماتی که روس ها به قزاقستان وارد می کنند بزرگتر است. روس ها می گویند در خاک قزاقستان تأسیسات نظامی آمریکایی هست که برای روسیه و دیگر کشورهای جامعه مشترک المنافع خطر بالقوه دارد. سرگئی شویگو وزیر دفاع روسیه در دیدار با اعضای شورای فدراسیون و بررسی مسئله تأسیس مراکز بیولوژیک آمریکا در قزاقستان و گرجستان، این مراکز را به عنوان مراکز تولید سلاح بیولوژیک تعبیر کرده است. کارشناسان روس نیز مرکز آمریکایی موجود در قزاقستان را منبع اطلاعاتی تحلیلی بزرگ و پایگاه تحقیقی کلان می نامند و بر آن هستند که ضمانتی نیست که این پایگاه به ضرر روسیه و دیگر کشورهای جامعه مشترک المنافع اقدام نکند.^{۱۱} علاوه بر این گفتنی است که در ماه جولای ۲۰۱۷ به دنبال دیدار مقامات نظامی قزاقستان و ایالات متحده در واشنگتن، دو کشور توافقنامه همکاری نظامی موجود بین خود را تا سال ۲۰۲۲ تمدید کردند. روس ها

9. <https://worldview.stratfor.com/article/sanctions-hit-russia-belarus-and-kazakhstan-share-potential-economic-risks>

10. <http://kazworld.info/?p=64089>

11. http://www.ng.ru/politics/2017-08-09/1_7047_kazakhstan.html

12. <https://sputniknews.com/politics/201707301056009337-us-kazakhstan-cooperation-russian-response/>

این گسل در روابط آنقدر شکافته شود که آمریکا بتواند از آن بهره برداری بیشتر در حد و اندازه نگرانی‌های مسکو یعنی تاسیس پایگاه نظامی و دریایی در منطقه داشته باشد، قطعاً امنیت ایران نیز تحت تاثیر قرار می‌گیرد. بر این اساس ایران باید به دنبال تدابیر بازدارنده باشد.

خاکی جهان محسوب می‌شود و بسیاری از بخش‌های آن هم جدی محافظت نمی‌شود و بر این اساس یکی از نگرانی‌های آستانه همواره تلاش روسیه برای ضمیمه ساختن این کشور و یا بخش‌هایی از آن به خاک خود بوده است. به عبارت دیگر مانورهای سالانه قزاقستان با ناتو و توافق همکاری‌های نظامی و امنیتی با آمریکا یک راهبرد برای مقابله با این تهدید ارزیابی می‌شود. از سوی دیگر به رغم اینکه پروژه‌های اقتصادی چین و آمریکا در آسیای مرکزی نیز هنوز برای قزاق‌ها بازده زیادی نداشته‌اند اما آستانه تمایل دارد که به مسکو نشان دهد گزینه‌های متنوعی در این زمینه در اختیار دارد. در کل اگر سردی در روابط روسیه و قزاقستان تشدید شود، باید منتظر تضعیف پیمان امنیت دسته جمعی و اتحادیه اوراسیا بود. اما به نظر نمی‌رسد مسکو تمایلی به شکل‌گیری تنش در رابطه با آستانه باشد. به همین دلیل احتمالاً اگر رفتار ضد روسی جدی از سوی قزاقستان و یا آمریکا به واسطه استفاده از خاک قزاقستان رخ ندهد، روسیه بیشتر متمایل به اداره این رابطه و اختلافات خواهد بود، چنانچه واکنش محافظه کارانه روس‌ها به رخدادهای اخیر نیز همین را نشان می‌دهد. به عبارت دیگر در محافل رسمی روسی اعتراض جدی به اقدامات قزاقستان نشده اما محافل فکری و کارشناسی روسیه به شدت نسبت به اقدامات قزاقستان حساسیت نشان می‌دهند. با این حال باید گفت یکی از پایه‌های مذاکرات موسوم به آستانه متزلزل شده و در واقع انتظار می‌رود عنوان مذاکرات آستانه از زبان سیاستمداران روس کمتر شنیده شود.

در این میان موضوع مهم برای ایران قطعاً کشیده شدن پای آمریکا به منطقه است. در واقع اگر